

JAN DAŁBROWSKI
(1890–1965)

Jan Konstanty Dąbrowski urodził się 21 grudnia 1890 roku w Krośnie jako syn Konstantego i Emilii z Krupińskich. Został ochrzczony w Kościele rzymskokatolickim. Jego ojciec pochodził z Bukowska, posiadał średniej wielkości gospodarstwo rolne, tartak i garbarnię w Krośnie. Gdy zmarł w 1898 roku Emilia Dąbrowska przeniosła się wraz z trzema synami: Janem, Stanisławem i Tadeuszem, do Krakowa, gdzie mieszkała jej siostra i sześciu braci.

W ten sposób Jan Dąbrowski na trwale związał się z Krakowem. Tutaj ukończył w 1900 roku czteroklasową szkołę powszechną, a następnie Gimnazjum im. Jana III Sobieskiego, zdając maturę 30 maja 1908 roku. W tym samym roku podjął studia historyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W trakcie studiów opanował język węgierski.

Na studiach związał się z organizacją Niezależna Młodzież Narodowa, przekształconą w Młodzież Niepodległościową. Jej organem było „Zarzewie”. W 1910 roku wstąpił do Legii Niepodległości, która powołała tajną organizację Armia Polska i wspierała jawnie działające Polskie Drużyny Strzeleckie. W 1910 roku Dąbrowski wszedł w skład Delegacji Okręgowej Legii Niepodległości w Krakowie i podjął się rozpowszechniania nielegalnej prasy na terenie Królestwa Kongresowego. Dnia 14 listopada 1910 roku Rosjanie aresztowali go na stacji Granica pod fałszywym nazwiskiem Józefa Ostuszki, konfiskując mu jednocześnie 120 numerów „Zarzewia”. Zanim rodzina zdołała zareagować, przewieziono go do Piotrkowa i osadzono w więzieniu. Po wpłaceniu kaucji przez matkę (1000 rubli) został uwolniony 24 czerwca 1911 roku, ale dostał zakaz opuszczania miasta. Zamieszkał więc w Piotrkowie, a następnie w Dziwłach, gdzie poznał swoją późniejszą narzeczoną (zaręczeni 26 listopada 1912 r.) i przyszłą małżonkę (poślubieni 23 października 1919 r.) – Stanisławę Stefanię Smilgius. Wybranka Jana Dąbrowskiego była córką rosyjskiego oficera Franciszka Smilgiusa, komendanta twierdzy dyneburskiej i Stanisławy z Ryllewiczów.

W grudniu 1911 roku Jan Dąbrowski wyjechał do Krakowa, nie stawiając się przed sądem w Warszawie, który uznał go za zbiega i zarządził przepadek kaucji. Dąbrowski kontynuował przerwane studia, a w 1912 roku przedstawił na ich zakończenie rozprawę doktorską zatytułowaną *Elżbieta Lokietkówna*. Recenzowali ją profesorowie Stanisław Krzyżanowski i Franciszek Bujak. Obaj wysoko ocenili dobrą znajomość źródeł i literatury, zaprezentowaną przez Jana Dąbrowskiego. Krzyżanowski uważał wprawdzie, że rozprawa mogłaby zostać pogłębiona, a jej część dotycząca pozamałżeńskich dzieci Karola Roberta usunięta, niemniej uznał ją za ważny wkład do historii tego okresu, spełniający warunki pracy *pro gradu*. Profesor Franciszek Bujak docenił warsztat badawczy Dąbrowskiego, chociaż zarzucił mu nieporadność w redagowaniu tekstu i powierzchowne potraktowanie niektórych zagadnień. Zdaniem Bujaka rozprawa spełniała jednak warunki pracy *pro gradu*. W rezultacie Jan Dąbrowski przystąpił do egzaminu (rygorozum) z historii i geografii 9 października 1912 roku przed komisją złożoną z dziekana – prof. Jana Rozwadowskiego – i egzaminatorów: Franciszka Szwarzenberga-

-Czernego, Stanisława Krzyżanowskiego i Franciszka Bujaka. Komisja oceniła jego odpowiedzi celująco. Rygorozum z filozofii odbyło się 19 grudnia 1912 roku w obecności dziekana i dwóch egzaminatorów, Witolda Rubczyńskiego i Władysława Heinricha, z wynikiem celującym. W rezultacie Jan Dąbrowski otrzymał 20 grudnia 1912 roku tytuł doktora filozofii.

W tym samym roku zdał egzaminy dopuszczające do zawodu nauczyciela szkół średnich z językiem wykładowym polskim z historii i geografii (4–5 i 14 listopada 1912 r.). Dnia 18 stycznia 1913 roku CK Rada Szkolna Krajowa mianowała Dąbrowskiego zastępcą nauczyciela w III Gimnazjum w Krakowie, począwszy od 1 lutego 1913 roku, a następnie od 1 października 1913 roku w II Gimnazjum św. Jacka w Krakowie, gdzie pracował do 30 września 1919 roku. Rzeczywistym nauczycielem został mianowany 1 lipca 1919 roku przez Galicyjską Radę Szkolną na podstawie decyzji polskiego Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego.

W 1919 roku Jan Dąbrowski był już jednak przygotowany do pracy na uczelni wyższej. Po zakończeniu studiów uczęszczał jeszcze przez trzy semestry na wykłady: Bolesława Ulanowskiego, Stanisława Kutrzeby, Stanisława Estreichera, Michała Rostworowskiego, Władysława Heinricha i Stanisława Wróblewskiego na Wydziale Prawa UJ. Podjął także współpracę z Akademią Umiejętności, która opublikowała jego doktorat. Z jej ramienia od lipca do września 1913 roku brał udział w tzw. ekspedycji węgierskiej wraz z profesorami: Janem Łosiem, Janem Ptaśnikiem, docentem Stanisławem Zachorowskim oraz Władysławem Baronem, archiwistą z Archiwum Książąt Czartoryskich. Celem wyprawy było poszukiwanie poloników w węgierskich archiwach. Sprawozdanie z przeprowadzonych prac Dąbrowski opublikował w 1919 roku.

Po wybuchu pierwszej wojny światowej Dąbrowski zaciągnął się do Drużyn Strzeleckich. Nie został jednak skierowany do służby polowej, ale oddelegowany do Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych, a po powstaniu Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN, 16 sierpnia 1914 r.) do Biura Prasowego przy jego Prezydium w charakterze referenta do spraw węgierskich. W październiku 1914 roku biuro to, działające mało skutecznie, uległo likwidacji, a Dąbrowski przeniósł się do Biura Prasowego przy Departamencie Wojskowym NKN, gdzie nadal pełnił funkcję referenta do spraw węgierskich. NKN przywiązywał dużą wagę do propagowania sprawy polskiej na Węgrzech, tym bardziej że węgierski rząd Stefana Tiszy był niechętnie nastawiony do planów przebudowy monarchii austro-węgierskiej w duchu trialistycznym i nie brał pod uwagę odbudowy polskiego państwa. W czerwcu 1915 roku powstała w Budapeszcie stała delegatura NKN (Reprezentacja Polska) kierowana przez Tadeusza Stamirowskiego, z Janem Dąbrowskim jako referentem. Dąbrowski spędzał odtąd wiele czasu w Budapeszcie, wysyłając do Krakowa raporty na temat sytuacji politycznej na Węgrzech, opozycji węgierskiej, debat parlamentarnych i prognoz politycznych. Pisał też artykuły do prasy: „Wiadomości Polskich”, „Czasu”, „Dziennika Narodowego”. Opracował ważną i nadal wartościową ze względów informacyjnych

broszurę *Sprawa polska na Węgrzech 1914–1916*. W swych poglądach politycznych wspierał linię reprezentowaną przez NKN i ujawniał silne sympatie dla narodowych dążeń Węgrów.

Po buncie II Brygady pod Rarańczą (15/16 lutego 1918 r.) i internowaniu polskich legionistów Jan Dąbrowski udał się z ramienia NKN do Huszt z zadaniem zebrania informacji o ich losie. Po ostatecznej likwidacji NKN Dąbrowski nadal pracował w ramach reprezentacji Rady Regencyjnej i służył pomocą internowanym na Węgrzech polskim legionistom. Wrócił do Krakowa w sierpniu 1918 roku.

W czasie wojny kontynuował poszukiwania w węgierskich archiwach. W latach 1914–1916 pobierał stypendium z funduszu Kazimierza Klimkowskiego, przyznane mu przez Senat UJ, a w 1917 roku sekretarz Akademii Umiejętności prof. Bolesław Ulanowski zachęcił go, by złożył podanie o prestiżowe stypendium Wiktora Osławskiego. Dąbrowski korzystając z tego stypendium, nie tylko został wyróżniony, lecz także mógł ukończyć pracę nad monografią *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382* wydaną przez Akademię Umiejętności w 1918 roku. Na jej podstawie habilitował się na Wydziale Filozoficznym UJ w 1919 roku w zakresie historii średniowiecznej, a 18 sierpnia 1919 roku decyzją Naczelnika Państwa został mianowany profesorem nadzwyczajnym w zakresie historii średniowiecznej na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Na skutek zmiany decyzji przez Ministerstwo Wyznań i Oświecenia Publicznego ostatecznie został skierowany do Wilna i 1 października 1919 roku podjął pracę na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu im. Stefana Batorego. W Wilnie pracował do 30 września 1920 roku, po czym 7 października 1920 roku mianowano go profesorem nadzwyczajnym historii średniowiecznej na Uniwersytecie Jagiellońskim (decyzja Naczelnika Państwa z 1 października 1920 r.), gdzie po śmierci swego mistrza Stanisława Krzyżanowskiego objął Katedrę Historii Średniowiecznej. Kierował nią do 1961 roku (w tym czasie zmieniła ona swoją nazwę). Dnia 19 stycznia 1923 roku Rada Wydziału Filozoficznego UJ wystąpiła do Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego z wnioskiem o nadanie Dąbrowskiemu tytułu profesora zwyczajnego. W rezultacie 29 września 1924 roku Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej mianował go profesorem zwyczajnym historii średniowiecznej UJ. Dąbrowski złożył przysięgę 27 lutego 1925 roku.

W okresie międzywojennym podstawowym przedmiotem badań Jana Dąbrowskiego pozostawała historia średniowieczna, a w szczególności stosunki polsko-węgierskie i polsko-czeskie, dzieje Śląska, Spisza, państwa krzyżackiego, Turcji, papieżstwa, Włoch, Francji, dzieje miast, w tym Krakowa, zagadnienia średniowiecznej kultury, organizacja wojska, narodziny humanizmu. Ten kierunek badań znalazł odzwierciedlenie w dwutomowych *Dziejach Polski średniowiecznej*, których Dąbrowski był współautorem obok Romana Grodeckiego i Stanisława Zachorowskiego. Dzieło to, wydane w Krakowie w 1926 roku i zwane „trojczkami”, stało się niezwykle popularnym podręcznikiem i kształtowało historyczną świadomość studentów w okresie międzywojennym. Autorzy przedstawili najnowszy stan wie-

dzy o epoce, oparli się na źródłach, nie powielając istniejących opracowań, stworzyli opracowanie wolne od jakichkolwiek ideologicznych przesłanek.

Zainteresowania Jana Dąbrowskiego nie ograniczały się do badań z zakresu mediewistyki. Na potrzeby serii Wielka Historia Powszechna, wydawanej nakładem Trzaski, Everta i Michalskiego, Dąbrowski opracował zarówno część tomu IV: *Dzieje Europy od schyłku X do XIV wieku* (1937), jak i liczącą 1026 stron część tomu VII: *Wielka wojna 1914–1918* (1939).

Jan Dąbrowski w okresie międzywojennym nie należał do partii politycznych, jednak żywo interesował się zarówno sytuacją polityczną Polski, i jak i rozwojem bieżących wydarzeń międzynarodowych, które komentował na łamach „Czasu”, „Wiadomości Polskich”, „Przeglądu Politycznego”, „Kurier Literacko-Naukowego”.

W 1922 roku opublikował niewielką broszurkę *Polska a przyszła wojna*, w której dokonał analizy polskiej sytuacji geopolitycznej. Wyrażał w niej przekonanie, że nienaturalny kształt polskich granic, wyznaczonych niczym „granice okręgu wyborczego”, z trudnymi do obrony „korytarzami”: pomorskim i wileńskim, stanie się jedną z przyczyn przyszłej wojny, którą uważał za nieuniknioną: „[...] Jeżeli jednak nikt nie jest w stanie określić, czy wojna zawiśnie nad Polską za rok, za pięć lat, czy piętnaście, to jednak wszystkie objawy przemawiają za tem, że stan obecny nie daje gwarancji trwałości i że wojnę tę stoczyć nam wypadnie zapewne nie później, jak za dni dzisiejszego pokolenia”¹.

Długofalowym celem Polski powinna więc być, jego zdaniem, rewizja granic polegająca na przyłączeniu Opolszczyzny i części Prus Wschodnich, których reszta powinna zostać zneutralizowana. Wschodnią granicę uznawał za niemożliwą do utrzymania: „[...] trwałą granicą Polski na wschodzie może być tylko Dniepr albo...Bug”².

Uważał, że zakończona w 1918 roku wojna przyniosła trwałe zmiany w stosunkach międzynarodowych, a przede wszystkim nieodwracalny rozpad sojuszu francusko-rosyjskiego. Sojusz z Francją sprowadził na Rosję zupełną klęskę, dlatego w przyszłości jej naturalnym sojusznikiem będą Niemcy. Współpraca z Niemcami przyniosłaby bowiem obu państwom panowanie nad kontynentem. Oceniał, że w Niemczech dążenia do współpracy z Rosją są równie silne. Z tego powodu przewidywał, że każda próba zmiany istniejącego porządku w Europie rozpocznie się od Polski, a przyszła wojna będzie się toczyła nie tylko o jej granice, ale także niepodległy byt.

Trudną sytuację geopolityczną Polski mógłby jego zdaniem polepszyć jedynie rozkład wewnętrzny jednego z jej sąsiadów. Nie dopuszczał jednak rychłego upadku bolszewików przewidując, że pozbawienie ich władzy przybierze formę długotrwałego procesu. Jeśli chodzi o Niemcy, był przekonany, że traktat wersal-

¹ J. Dąbrowski, *Polska a przyszła wojna*, Kraków 1922, s. 7.

² Tamże, s. 13.

ski tylko umocnił ich jedność. To właśnie Niemcy traktował jednak jako słabsze ogniwo polskiego „okrażenia”. Dąbrowski uważał, że przeciw Niemcom Polska mogła znaleźć sprzymierzeńców, ale nie dostrzegał państwa, które by chciało i mogło wystąpić przeciw Rosji.

Przewidywał więc, że Polska będzie w przyszłej wojnie walczyć na dwa fronty. W takim wypadku powinna wobec Rosji ograniczyć się do obrony granicy i prowadzenia akcji politycznej na rzecz niepodległości Ukrainy i Białorusi. Przeciw Niemcom powinna zaś skierować główne siły, zajmując prawy brzeg (dolnej) Wisły i cały Śląsk, co pozwoliłoby jej utrzymać Warszawę i doczekać pomocy sojuszników. W przypadku niepowodzenia ofensywy przeciw Niemcom pozostawało jedynie ratowanie armii przed zupełnym zniszczeniem. W takim wypadku należałoby poddać Warszawę i wycofać się na Podkarpacie w widły Wisły i Sanu. W tej „twierdzy” Polska mogłaby przetrwać do uzyskania sojuszniczej pomocy, a następnie wziąć czynny udział w konferencji pokojowej. Dąbrowski nie tracił przekonania, że nawet w tak trudnej sytuacji Polska mogłaby po wojnie odzyskać swoje prowincje wschodnie i zachodnie oraz pozbyć się na zawsze piętna państwa sezonowego: „Bodaj jednak, że nie uda się tego przeprowadzić inaczej niż za cenę nie przez nas wywołanej, a tem silniej przeciw nam skierowanej wojny”³.

Budowa schronienia na południu Polski wymagała, zdaniem Dąbrowskiego, umocnienia sojuszu z Rumunią i współpracy z Węgrami, a przede wszystkim uzyskania z nimi wspólnej granicy. Czechom nie ufał, nawet nie z powodu ich nieprzyjaznej postawy wobec Polski w czasie wojny polsko-rosyjskiej 1919–1920, ale ze względu na ich słabość. Warunkiem umocnienia południowej granicy Polski było według niego pojednanie rumuńsko-węgierskie. Postulat ten, jak najbardziej utopijny, wynikał raczej z sympatii Dąbrowskiego do Węgrów, a nie z trzeźwej oceny ówczesnej sytuacji politycznej.

Dąbrowski, mając świadomość zagrożeń, przed jakimi stała Polska, doceniał ogromne znaczenie polskich sił zbrojnych. Był jednak zdecydowanym zwolennikiem cywilnej kontroli nad armią. Wypowiedział się na ten temat w artykule *Organizacja naczelných władz wojskowych a ustrój Rzeczypospolitej* opublikowanym w „Bellonie” w 1924 roku. Argumentował w nim, że brak skutecznej kontroli nad armią przyczynił się do klęski Niemiec w czasie pierwszej wojny. Jego zdaniem cywilna kontrola nad armią w czasie pokoju i zachowanie równowagi między „czynnikami cywilnymi i wojskowymi” w czasie wojny wyływały z samej istoty konstytucji marcowej i zasady reprezentacji: „społeczeństwo cywilne musi mieć przy kierowaniu państwem w czasie wojny taki głos, jaki odpowiada siłom, które wnosi ono do prowadzenia wojny”⁴. Dąbrowski nie kwestionował konieczności wyposażenia naczelnego wodza w szerokie uprawnienia. Powinny one jednak

³ J. Dąbrowski, *Polska a przyszła wojna...*, s. 31.

⁴ J. Dąbrowski, *Organizacja naczelných władz wojskowych a ustrój Rzeczypospolitej*, „Bellona”, R VII/1924, t. 15, z. 1, s. 322.

pozostawać „w harmonii z całym aparatem politycznym państwa i znajdować, w imię zasady, że władza to odpowiedzialność, należyte i rzeczywiste konstytucyjne pokrycie”⁵. Dzięki temu wódz naczelny stanie się dowódcą nie tylko wojska, ale też całego narodu. Dąbrowski wyrażał tym samym zarówno poparcie dla projektu organizacji władz wojskowych przedstawionego przez Władysława Sikorskiego, jak i głębokie przywiązanie do zasad demokracji i poszanowania istniejącego w Polsce porządku prawnego.

Zainteresowanie bieżącą polityką, połączone z wiedzą historyczną, dało Janowi Dąbrowskiemu możliwość wykładania w Szkole Nauk Politycznych, która kompletowała swe kadry, proponując współpracę przede wszystkim osobom zatrudnionym na Wydziale Prawa i Wydziale Filozoficznym UJ. Prowadził wykłady dotyczące polityki międzynarodowej państw europejskich i historii stosunków międzynarodowych. W semestrze letnim roku akademickiego 1920/1921 zgłosił wykład zatytułowany „Sprawy litewskie i białoruskie w czasie wojny”, w roku 1921/1922 – wykład „Kwestia wschodnia w XIX i XX wieku”, a po dwuletniej przerwie, w roku 1924/1925 – wykład „Historia dyplomatyczna kwestii wschodniej”.

Jan Dąbrowski był znanym autorem podręczników i materiałów pomocniczych dla szkół średnich. Jego podręczniki dla gimnazjów (klasy I–IV) wielokrotnie wznawiano, także po reformie szkolnictwa w 1932 roku. Po II wojnie światowej cieszyły się one dużą popularnością w polskich ośrodkach emigracyjnych. W 1927 roku polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Polska Komisja Porozumiewawcza do spraw Podręczników wydelegowały go wraz z Władysławem Konopczyńskim i Waławem Sobieskim do oceny podręczników do historii powszechnej pod kątem prezentacji polskich dziejów oraz do współpracy z przedstawicielami Niemiec w sprawie wspólnego uzgodnienia treści podręczników.

W okresie międzywojennym Jan Dąbrowski aktywnie działał w Polskiej Akademii Umiejętności, najpierw jako członek korespondent (wybrany w 1925 r.) i przewodniczący utworzonej w 1930 roku Komisji Historii Wojskowości w Polsce, a od 1935 roku jako członek czynny. Współpracował z zagranicznymi ośrodkami naukowymi i uniwersyteckimi, przede wszystkim na Węgrzech i we Włoszech. W 1924 roku został członkiem Węgierskiej Akademii Nauk, rok później – Towarzystwa im. Petőfięgo, a w 1929 roku – członkiem honorowym Węgierskiego Towarzystwa Historycznego. W 1937 roku otrzymał Krzyż Komandorski z Gwiazdą Węgierskiego Orderu Zasługi i Krzyż Komandorski Orderu Korony Włoskiej, a w 1948 roku – Order Zasługi Republiki Węgierskiej III klasy.

Po wybuchu II wojny światowej został aresztowany przez Niemców 6 listopada 1939 roku wraz z innymi profesorami Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach akcji Sonderaktion Krakau i wywieziony do więzienia we Wrocławiu. Już 26 listopada 1939 roku uwolniono go jednak wraz z prof. Zygmuntem Sarną po węgierskiej interwencji. W czasie okupacji prowadził tajne seminarium magisterskie,

⁵ Tamże, s. 324.

którego wyniki Uniwersytet Jagielloński następnie zalegalizował. Natychmiast po wycofaniu się Niemców z Krakowa (19 stycznia 1945 r. miasto zajęła Armia Czerwona) i bezzwłocznym wznowieniu działalności przez Uniwersytet Jagielloński, Jan Dąbrowski 20 stycznia 1945 roku podjął swe obowiązki na uczelni.

W latach powojennych pełnił na Uniwersytecie Jagiellońskim funkcję dziekana Wydziału Humanistycznego (1945–1947), prodziekana (1947–1948) i prorektora (1948–1951). W latach 1952–1961 kierował Instytutem Historii UJ. Dnia 15 grudnia 1953 roku uzyskał tytuł doktora nauk historycznych nadawany przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną dla Pracowników Nauki⁶.

Zaniechał natomiast zupełnie politycznej publicystyki. W latach 1945–1949 pisał wprawdzie teksty dla „Tygodnika Powszechnego”, „Dziennika Polskiego” i „Dziennika Literackiego”, ale o tematyce historycznej. W charakterystyce sporządzonej w dziale kadr UJ 16 sierpnia 1952 roku zaznaczono, że nie interesował się polityką, unikał tematów politycznych i pozostał bezpartyjny.

Skoncentrował się na badaniach z zakresu mediewistyki i dziejów Krakowa. Od 1945 do 1964 roku był prezesem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Inspirował badania nad losami i stratami miasta w okresie niemieckiej okupacji. Pod jego redakcją ukazała się praca zbiorowa *Kraków pod rządami wroga* jako nr 104 „Biblioteki Krakowskiej” oraz *Kraków w latach okupacji 1939–1945. Studia i materiały* jako tom 31 „Rocznika Krakowskiego”, który został wydrukowany w 1948 roku, ale rozprowadzony dopiero w 1957 roku.

242

Od 1961 roku do swej śmierci kierował zespołem opracowującym reedycję *Annales* Jana Długosza. Planował również obszerną monografię „Monarchie stanowe w Polsce, Czechach i na Węgrzech i wpływ zachodzących u nich przemian gospodarczych i społecznych na wzajemne ich stosunki”, ale nie zdołał jej już napisać. Opublikował jedynie wstępne studium zatytułowane *Korona Królestwa Polskiego w XIV wieku*. W 1964 roku ukazała się jego praca *Kazimierz Wielki, twórca Korony Królestwa Polskiego* i ostatnie duże dzieło *Dawne dziejopisarstwo polskie*.

Jan Dąbrowski był tytanem pracy badawczej, dydaktycznej i popularyzatorskiej. W sumie opublikował 657 pozycji naukowych i popularnonaukowych. Wypromował 23 doktorów i 86 magistrów. Do jego uczniów należeli: Józef Garbaciak, Krystyna Pieradzka, Józef Dużyk, Danuta Rederowa, Krystyna Stachowska, Stanisław Gawęda, Julia Radziszewska, Karol Piotrowicz, Kazimierz Popiołek, Stanisław Nowogrodzki. Uczniowie Jana Dąbrowskiego podkreślali, że troszczył się o swych wychowanków nie tylko w czasie studiów, ale także po ich zakończeniu, popierając ich rozwój naukowy.

Dąbrowski pełnił wiele funkcji publicznych. Był prezesem Polskiego Towarzystwa Historycznego, aktywnie działał w Polskiej Akademii Umiejętności i Pol-

⁶ Na mocy ustawy o szkolnictwie wyższym i pracownikach nauki z 15 grudnia 1951 r. wprowadzono radziecki model stopni naukowych: kandydata nauk (odpowiednik doktora) i doktora nauk (odpowiednik doktora habilitowanego). Zatwierdziła je Centralna Komisja Kwalifikacyjna. System ten został zniesiony Ustawą o szkolnictwie wyższym z 5 listopada 1958 r.

skiej Akademii Nauk. Dnia 5 września 1948 roku został wybrany na sekretarza generalnego PAU. To odpowiedzialne stanowisko pełnił w okresie przejmowania przez komunistyczne władze kontroli na polską naukę. Jego ówczesna postawa i podejmowane decyzje są obecnie często poddawane krytyce.

Na początku lat pięćdziesiątych istnienie PAU stało pod znakiem zapytania w związku z rządowym projektem utworzenia w Warszawie ściśle scentralizowanej Polskiej Akademii Nauk wzorowanej na analogicznej radzieckiej instytucji. Jej zadaniem miało być przejęcie zasobów działających w Polsce towarzystw naukowych, które następnie dokonałyby samorozwiązania. Do tego PAN miała zostać powołana na wniosek samych naukowców na starannie wyreżyserowanym I Kongresie Nauki Polskiej (29 czerwca–2 lipca 1951 r.). W trakcie przygotowań do kongresu władze wywierały presję na PAU, aby się rozwiązała. Jan Dąbrowski nie wykluczał możliwości przekształcenia PAU w PAN wraz z przesunięciem do nowej instytucji wszystkich jej członków. Chodziło mu o zachowanie istniejących miejsc pracy. Dnia 21 czerwca 1951 roku walne zgromadzenie PAU, podejmując uchwałę o przekazaniu PAN swych placówek i majątku, nie dokonało jednak formalnego rozwiązania PAU. Mimo to przedstawiciele zarządu wraz z Janem Dąbrowskim weszli w skład Komisji Organizacyjnej PAN i Prezydium Kongresu Nauki Polskiej, na którym bez przeszkód uchwalono powołanie PAN (stosowna ustawa została przyjęta 30 października 1951 r.).

PAU weszła w stan faktycznej, chociaż nieformalnej likwidacji. Jan Dąbrowski, nadal będąc jej sekretarzem generalnym, zasiadł w prezydium PAN, został też członkiem rzeczywistym Wydziału Nauk Społecznych PAN. W nowej sytuacji jego celem stało się powołanie ośrodka krakowskiego PAN, co pozwoliłoby zachować pewną autonomię w stosunku do warszawskiej centrali. W kwietniu 1952 roku przedstawił stosowny projekt, który jednak spotkał się z negatywną opinią sekretarza KC PZPR Edwarda Ochaba. Jan Dąbrowski był przez komunistyczne władze traktowany instrumentalnie. Zapewniał formalną ciągłość PAU, potrzebną, by przejąć kontrolę nad jej placówkami zagranicznymi i Biblioteką Polską w Paryżu. W rzeczywistości był uważany za „starego profesora”, którego należało stopniowo „izolować od reszty”.

W okresie tworzenia PAN pozycja Dąbrowskiego była jednak silna. Został kuratorem Biblioteki Polskiej Akademii Nauk – Oddziału w Krakowie. Jednocześnie, jako sekretarz generalny PAU, był faktycznym kuratorem placówek przekazywanych PAN i w praktyce zarządzał budynkiem akademii przy ul. Sławkowskiej 17 w Krakowie. Do grudnia 1953 roku, kiedy to powstał odrębny zarząd administracyjny placówek PAN w Krakowie, Dąbrowski wykonywał wiele administracyjnych czynności bez formalnych podstaw prawnych. Wydawał uzgodnione z „czynnikiem partyjnym” okólniki, w tym dotyczące dyscypliny pracy, co wywoływało krytykę pod jego adresem.

W 1956 roku Dąbrowski na posiedzeniu Zgromadzenia Ogólnego PAN (11 czerwca 1956 r.) powrócił do projektu utworzenia krakowskiej filii PAN,

wskazując na pogłębiający się upadek życia naukowego w Krakowie. Prezydium PAN powierzyło mu, a także Władysławowi Szaferowi, będącemu jednocześnie wiceprezesem PAU i Kazimierzowi Nitschowi, prezesowi PAU, zadanie opracowania projektu utworzenia krakowskiego ośrodka PAN. Działania podjęte przez Dąbrowskiego okazały się sprzeczne z inicjatywą wskrzeszenia Polskiej Akademii Umiejętności, którą podjęli (3 grudnia 1956 r.) jej członkowie czynni i korespondenci, powołując Komitet dla Reaktywacji Akademii Umiejętności na czele z Adamem Krzyżanowskim i Janem Miodońskim.

Dąbrowski nie poparł tej inicjatywy, zdecydowanie angażując się w utworzenie krakowskiego ośrodka PAN. Nie pojawił się na spotkaniu Komitetu dla Reaktywacji Akademii Umiejętności 31 grudnia 1956 roku. Demonstracyjnie też opuścił Walne Zgromadzenie PAU 16 lutego 1957 roku, gdy przewodniczący mu Adam Krzyżanowski nie dopuścił do odczytania tajnej uchwały Prezydium PAN z 12 lutego 1957 roku, którą Dąbrowski przyniósł z sobą. W uchwale tej stwierdzono, że PAN jest spadkobierczynią i kontynuatorką prac PAU, a tworzenie drugiej akademii w Krakowie jest sprzeczne z interesem polskiej nauki. Dąbrowski nie zaakceptował też decyzji Walnego Zgromadzenia PAU, które postanowiło reaktywować Polską Akademię Umiejętności pod nazwą Akademii Umiejętności w Krakowie.

244

Dnia 15 lutego 1957 roku powstał krakowski Oddział PAN w Krakowie. Dąbrowski wszedł w skład jego Prezydium (a zarazem Prezydium PAN w Warszawie) i pełnił funkcję sekretarza odpowiedzialnego za humanistykę. Dodatkowo został sekretarzem sprawującym nadzór nad administracją oddziału. Natomiast Akademia Umiejętności w Krakowie nie uzyskała zatwierdzenia statutu i jej działalność została zawieszona w 1958 roku. W ten sposób próba odbudowania PAU pod zmienioną nazwą nie powiodła się. Rola Jana Dąbrowskiego w tych wydarzeniach często jest określana jako „dwuznaczna”. Taka opinia wydaje się zrozumiała, zważywszy, że Dąbrowski cały czas pełnił funkcję sekretarza generalnego PAU (choć pensja sekretarza generalnego PAU była w tym czasie wypłacana z budżetu Polskiej Akademii Nauk).

Dnia 1 października 1961 roku Jan Dąbrowski przeszedł na emeryturę na Uniwersytecie Jagiellońskim. To oznaczało także koniec jego działalności w PAN. Utracił funkcję członka Prezydium PAN i członka prezydium Oddziału PAN w Krakowie. Przestał też kierować Biblioteką PAN w Krakowie. Oficjalne odejście prof. Jana Dąbrowskiego odbyło się po uroczystych obchodach jego 70. urodzin. Jan Dąbrowski zmarł w Krakowie 17 lipca 1965 roku.

BIBLIOGRAFIA SELEKTYWNA

Archiwa

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. S II 619 (Teczka osobowa Jana Dąbrowskiego), WF II 504 (Teczka doktorska Jana Dąbrowskiego), SNP 2 i SNP 9 (Szkola Nauk Politycznych).

Archiwum Polskiej Akademii Nauk, zespół PAU, Kancelaria Sekretarza Generalnego.

Pamiętniki

Dąbrowski J., *Dziennik 1914–1918*, wstęp i aneks J. Zdrada, przygotowanie tekstu i przypisy J. Zdrada przy współudziale E. Dąbrowskiej, Kraków 1977.

Opracowania

Brzoza C., *Polska w czasach niepodległości i drugiej wojny światowej (1918–1945)*, Kraków 2001.

Dąbrowski J., *Korona Królestwa Polskiego w XIV wieku*, Wrocław–Kraków 1956.

Dybiec J., *Polska Akademia Umiejętności 1872–1952*, Kraków 1993.

Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J., *Dzieje Polski średniowiecznej*, przedmowa J. Wyrozumski, Kraków 1995.

Hübner P., *Siła przeciw rozumowi. Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939–1989*, Kraków 1994.

Hulewicz J., *Akademia Umiejętności w Krakowie 1878–1918. Zarys dziejów*, Kraków 2013.

Mediaevalia. W 50 rocznicę pracy naukowej Jana Dąbrowskiego, red. J. Garbacik, R. Grodecki, H. Łowmiański, T. Manteuffel, K. Pieradzka, M.H. Serepski, Warszawa 1960.

Sowa A.L., *Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej*, Kraków 2001.

Sprawozdanie Koła Uczniów i byłych uczniów Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie, Kraków 1927.

Włodarski B., *Szkola Nauk Politycznych UJ 1920–1949*, niepublikowana praca doktorska, Archiwum UJ, dokt. 2010/120.

Artykuły

Baczkowski K., *Jan Dąbrowski (1890–1965)*, „Rocznik Krakowski” 1992, t. LVII, nadbitka.

Baczkowski K., *Jan Dąbrowski (1890–1965)* [w:] *Złota Księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000, nadbitka.

Dąbrowski J., *Organizacja naczelnych władz wojskowych austrój Rzeczypospolitej*, „Bellona”, R.7/1924, t. 15, s. 308–324.

Dąbrowski J., *Polska a przyszła wojna*, Kraków 1922, nadbitka.

Garbacik J., *Rozwój mediewistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Studia z dziejów Wydziału Filozoficzno-Historycznego UJ*, Zeszyty Naukowe UJ, nr 139, „Prace Historyczne” 1967, z. 16, s. 59–92.

Stachowska K., *Bibliografia prac prof. dra Jana Dąbrowskiego za lata 1908–1960*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie”, R.V/1959, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, nadbitka.

Stachowska K., *Wykaz wykładów prof. dra Jana Dąbrowskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1919–1960*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie”, R.V/1959, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, nadbitka.

Wnęk J., *Jan Dąbrowski jako autor podręczników szkolnych*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, R.LV/2010, s. 300–317.

Agnieszka Małgorzata Kastory